

Jirásek, I. (2019). *Zážitková pedagogika: Teorie holistické výchovy (v přírodě a volném čase)*.

Praha: Portál.

Do řad knih o zážitkové pedagogice přibyla v roce 2019 tematicky jedinečná publikace. Ačkoli přední strana s fotografií vyobrazující konstrukční aktivitu s lany a helmami by nám mohla naznačovat, že půjde spíše o popis realizace nevšedních činností, metodiku zážitkové pedagogiky bychom zde hledali jen stěží. Na to se nás snaží upozornit již samotný název – *Zážitková pedagogika: Teorie holistické výchovy (v přírodě a volném čase)* – v němž je nutno podtrhnout ono slovo „teorie“. Právě teoretické pojetí zážitkové pedagogiky a jejích souvisejících aspektů je předmětem této monografie. Pojednání v 14 tematických celcích je intenzivně prolnouto zkušenostmi a tezemi autora Iva Jirásky, který je dlouhodobě zainteresován do debat o teoretických a terminologických nejasnostech zážitkové pedagogiky.

Dnes je to více než 30 let od oficiálního založení občanského sdružení Prázdninové školy Lipnice, která je kolébkou programů „zážitkové pedagogiky“, v nichž se stává ústředním způsobem osobnostního rozvoje účastníka výchovná práce s prožitkem (Hanus & Hanus, 2016). Od založení zmíněného sdružení se objevilo mnoho publikací vedoucích čtenáře spíše k praktické realizaci kurzů vytvářejících prostor pro intenzivní prožitky z herních a obdobných aktivit skupinového či individuálního charakteru (např. Janda, 2002; Franc et al., 2007; Hanus & Chytilová, 2009). Snaha o teoretické postihnutí fenoménu byla evidentní v časopise *Gymnasion*, skrze který se otevřely dveře diskuzím o terminologii a teoretickém ukotvení výchovné strategie využívající prožitek k rozvoji osobnosti. Dveře však zůstaly otevřené a dnes je jasné jen to, co zážitková pedagogika není: Není pedagogickou disciplínou a nelze ji chápat ani jako zkušenostní či zážitkové učení. Proto se domnívám, že tato kniha je dlouho očekávanou reakcí na dosud nezodpovězené otázky. Zájem si získá zejména u čtenářů odborné literatury, kteří chtějí lépe poznat odkaz výchovné praxe s prožitky v teoretické rovině a v souvislostech s výchovou ve volném čase a výchovou v přírodě.

První kapitola monografie obsahuje podnětnou úvahu nad problematikou termínů *prožitek – zážitek – zkušenost a zážitková pedagogika* v kontextu laického i odborného zacházení. K první trojici termínů autor zaujímá hledisko opírající se o časovou osu, kdy prožitek je spojen s přítomností,

zážitek s pohledem do minulosti a zkušenost s perspektivou budoucnosti. Významným počinem je představení slovního spojení *zážitková pedagogika* ve čtyřech módech. Těmi jsou (1) užší pojetí spojené s českou tradicí, (2) širší pojetí zahrnující prožitkové situace z pedagogického pohledu v různých oblastech, (3) metodika postupů a procesů a (4) praktická realizace kurzů. Společné pro všechna pojetí je chápání zážitkové pedagogiky jakožto „teoretické a vědecké reflexe holistické výchovy“ (s. 19), přičemž holistická výchova je v této souvislosti vymezena jako cílevědomé ovlivňování prostřednictvím vhodně vytvořených prožitkových situací. Tyto teze autor staví na literatuře a vlastní preferenci, nicméně s využitou literaturou čtenáře blíže neseznamuje. Podstatné poselství této kapitoly tkví v zaujetí pozice, v níž autor preferuje právě užší pojetí zážitkové pedagogiky, jež se vztahuje k tradici aktivit v přírodě a volném čase. Jak sám autor připouští, jedná se o značnou redukci oblasti, nicméně monografie dokazuje, že i v tomto zúženém prostoru lze nalézt relevantní teoretické podněty.

Po vytýčení teoretického území, které je předmětem první kapitoly, rozkrývá autor dílčí témata. Nejprve se pozastavuje nad dobovým trendem „jistot a bezpečí“, který se šíří mezi lidmi na úkor jejich odolnosti a flexibility (Kapitola 2). V této souvislosti je zdůrazněn význam hraničních aktivit a zinscenovaných situací, neboť zvyšují nejistotu či riziko, a tím zajišťují růst a učení jedince mimo jeho komfortní zónu. Dále se autor navrácí k otázkám zážitkové pedagogiky (Kapitola 3). Zde by čtenář mohl očekávat rozuzlení dramatických diskuzí, nicméně na tomto místě bude spíše seznámen se stávající situací. Ačkoli si je autor vědom kontroverze názvu zážitkové pedagogiky, přijímá zároveň skutečnost její existence v takové podobě, která se v momentálním čase nabízí. Paralelně s tímto vysvětluje, že nelze zastřešit metodiku a pochopitelně ani teorii různými alternativními pojmy, které se více či méně objevují. Zážitkovou pedagogiku chápe jako oblast výzkumu a teorie, jež se zabývá holistickou výchovou zahrnující výchovu prožitkem, výchovu ve volném čase i v přírodě.

Vzhledem k tradici, skrze kterou se česká praxe výchovy v přírodě a výchovy ve volném čase vyvíjela, je rozsáhlá část textu věnována jejím kořenům (Kapitola 4). Na tomto místě lze nalézt bohatý výčet výchovných působení ve volném čase. Najdeme zde například Prázdninovou školu, woodcraft, skauting nebo působení J. Foglara. Po náhledu na klíčové počiny minulosti je zvláštní pozornost věnována rozmanitosti osobnosti člověka v její tělesné, duševní,

duchovní a sociální jednotě (Kapitola 5). Zdůrazněny jsou teze, v nichž je rozvoj osobnosti spjat se smysluplností (V. Frankl), s hodnotami vycházejícími z prožitků či sebeaktualizace (A. H. Maslow) a s individuací (C. G. Jung). Pozvolna je pozornost přesunuta k člověku ve společnosti dnešního typu (Kapitola 6). Autor vytyčuje některá úskalí 21. století (například nedostatek pohybu) a navrhuje programová opatření v podobě expedice nebo táboření. V kontextu tohoto tématu se objevuje velmi významná myšlenka mířená na současně „adaptační“ kurzy. Autor vychází z toho, že adaptace je „komplexní proměnou“ (s. 125), která kvůli nedostatečné časové dotaci nemůže proběhnout během soudobých adaptačních kurzů. Výstižně charakterizuje dvou až pětidenní kurzy nikoli jako adaptační, ale jako seznamovací, neboť seznámení členů skupiny je primárním záměrem zacílené činnosti instruktorů.

Druhá polovina knihy začíná tématem časovosti (Kapitola 7). Zde je poskytnut pohled nejen na časovost z hlediska filosofických reflexí, ale také na pojetí volného času v oblasti zážitkové pedagogiky. Cenné je zejména poukázání na skutečnost, že zážitková pedagogika sice využívá poznatky pedagogiky volného času, ale nemůže přijmout její vymezení *volného času* jakožto volnosti zbývající po pracovních a jiných povinnostech. Podobně podnětné je pojednání o přírodním prostředí (Kapitola 8). Příroda zde není ztotožňována s prostředím ve smyslu pozadí, kulisy v pedagogickém působení; autor logicky obhájí stanovisko, v němž je příroda vnímána jako nejpřirozenější zdroj situací (i nepředvídatelných), prožitků a zpětné vazby, jež je potřebnou součástí holisticky orientované výchovy. Vcelku jedinečné je smýšlení o interakci tělesné a duchovní stránky osobnosti (Kapitola 9). Skrze tuto oblast má čtenář možnost poznat potenciál tělesného pohybu v duchovním rozvoji člověka.

Dále je pozornost věnována hře, dramaturgii a reflexi (Kapitola 10, 11, 12). Výstižně je popsána jejich podstata, resp. význam pro pedagogickou praxi holistické výchovy. Doplněny jsou zásady či způsoby jejich realizace, čímž je poskytnut komplexnější pohled na tyto vybrané aspekty. Poměrně rozsáhlá část monografie se zaměřuje na fenomén prožitku (Kapitola 13). Na tomto místě jsme seznámeni s různorodými typy prožitků, jež se objevují zejména v psychologických nebo filosofických dílech. Poslední téma představuje duchovní kontext holistické výchovy (Kapitola 14). Obecněji popisuje různá pojetí duchovna, jejichž společným znakem je potřeba poznání a celistvosti.

Užitečné je následné shrnutí jednotlivých tematických celků, kterým autor zdůrazňuje hlavní teoretické teze a uzavírá celou monografii.

Čtenáři, kterého problematika přístupu zážitkové pedagogiky zajímá, může vyvstat na mysli několik otázek. Jedna z nich se dotýká perspektivy, se kterou autor k problematice přistupuje. Na základě rámce určeného klíčovými oblastmi výchovy – holistická výchova, výchova prožitkem, výchova ve volném čase, výchova v přírodě – může čtenář předpokládat, že perspektiva knihy je dominantně pedagogická, k čemuž jej nabádá i úvodní představení pedagogiky jako vědy. Monografie si je nicméně terminologicky i ideově bližší s filosofickým přístupem. Jak by tedy vypadaly teoretické souvislosti zážitkové pedagogiky na vymezeném území pedagogické vědy? Pedagogická linie se zatím jeví jako by upozaděna filosofickému pojetí s transdisciplinárním přesahem, a čtenář se tak musí vypořádat s překrývajícími hranicemi mezi filosofickými, psychologickými a pedagogickými přístupy.

Další otázka, která vede k zamyšlení, se vztahuje k pojetí holistické výchovy. Autor vymezuje holistickou výchovu jako cílevědomé ovlivňování rozvoje jednotlivce či skupiny „pomocí dramaturgicky navržených a inscenovaných prožitkových situací, zejména v přírodě, obvykle s jejich reflektivním převedením ve zkušenost“ (s. 19). Spojení holistické výchovy s potřebou zdůrazňovat prožitky a získávání zkušeností z edukačně zaměřených aktivit je známou záležitostí již ze zahraniční literatury (Hutchison & Bosacki, 2000). Z pohledu autora, jak se zdá, jsou navržené prožitkové situace odehrávající se zejména v přírodě stěžejní praktikou holisticky orientované výchovy. Znamená to, že výchova v lokálním městském prostředí, v rámci které se zároveň objevují neplánované silné prožitkové situace, nemůže být ve své podstatě holistická? Je-li odpověď pozitivní, pak se tímto možná ještě o trochu více podřezává větev zahraničním tendencím aplikovat přístupy holistické výchovy na koncepty tradičního vzdělávání (viz Lauricella & MacAskill, 2015). Odpovíme-li si negativně, potom se naskytá, že různá prostředí mají potenciál být jedinečnými zdroji poznání a i přes zaměřenost monografie (teorie holistické výchovy v přírodě a volném čase) by se mohlo jevit jednostranné vymezovat holistickou výchovu z takto úzkého pohledu.

Recenzovaná kniha jednoznačně nabízí možnost blíže nahlédnout na teoretické zázemí holistické výchovy s ohledem na českou tradici výchovné praxe apelující na prožitek a jeho reflexi v rozvoji osobnosti. Monografie je přínosná v tom, že pouze nepředkládá teoretická východiska, ale zároveň

seznamuje čtenáře s terminologickými nejasnostmi. Tím vytváří podpůrný prostor pro další teoretická pojednání i výzkumné aktivity, jež v současnosti v této oblasti tolik chybí.

Renáta Matušů
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií,
Ústav školní pedagogiky

Literatura

- Franc, D., Sobková Zounková, D., & Martin, A. (2007). *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Computer Press.
- Hanuš, M., & Hanuš, R. (Eds.). (2016). *Instruktorský slabikář: metodická příručka pro všechny, kdo organizují kurzy zážitkové pedagogiky*. Nadační fond Gymnasion.
- Hanuš, R., & Chytilová, L. (2009). *Zážitkově pedagogické učení*. Grada.
- Hutchison, D., & Bosacki, S. (2000). Over the Edge: Can Holistic Education Contribute to Experiential Education? *Journal of Experiential Education*, 23(3), 177–182.
- Janda, J. (Ed.). (2002). *Zlatý fond her I: Hry a programy připravené pro kurzy Prázdninové školy Lipnice*. Praha: Portál.
- Lauricella, S., & MacAskill, S. (2015). Exploring the potential benefits of holistic education: A formative analysis. *The Journal of Educational Alternatives*, 4(2), 54–78.